

ECONOMIA ESPANYOLA

GENER DE 1999

Per Josep F. Mària i Serrano sj

*Començant l'any 1999, ens aturem a analitzar tres aspectes de l'economia espanyola: la **conjuntura econòmica general**, la situació de l'**ocupació**, i l'estat de les **liberalitzacions**, especialment el cas del sector elèctric. A partir dels famosos 1,3 bilions concedits a les elèctriques, reflexionem sobre la reorganització de la propietat i la gestió de les grans empreses espanyoles davant del repte de la Unió Europea i de la globalització. El govern, les antigues empreses públiques i les grans empreses privades estan consolidant un gran sector empresarial a costa del benestar dels ciutadans i de la competitivitat de la petita i mitjana empresa espanyola.*

1. CONJUNTURA ECONÒMICA GENERAL

Espanya ja ha entrat a l'euro. Els criteris de convergència de Maastricht "es van acomplir" el maig de 1998 [\(1\)](#), i hem entrat a la Unió Econòmica i Monetària al costat de 10 altres països de la Unió Europea (UE). Ara comença una època en què els ministres d'economia de la "zona euro" s'hauran d'acostumar a una nova manera de regular l'economia, comptant que la política monetària es realitzarà a nivell europeu.

Esperem que les tensions pròpies de l'estrena de l'euro no introdueixin més problemes a aquesta delicada època de transició. De moment, però, els dubtes sobre el paper del nou Banc Central Europeu introduïts per la nova esquerra europea governant; la petita crisi institucional de la Comissió Europea; i la inestabilitat financera internacional derivada de la crisi brasilera, poden afectar aquesta transició.

L'any 1998 ha acabat amb xifres baixes d'inflació (1,4%), dèficit públic (per sota del 2%) i tipus d'interès (entorn del 3%). El creixement del PIB haurà estat del 3,8%, i la previsió per a 1999 és del 3,4%. Bé. Però molt bé que l'atur (dels més alts de la UE) s'estigui reduint: darrera de totes les xifres hi ha persones, però sobretot darrera de les de l'atur.

No cantem victòria, però. La inflació enguany s'ha beneficiat d'una bona collita i d'una primera (i potser darrera!) reducció dels preus energètics. Però la inflació subjacent el 1998 ha estat el 2,2%. Al sector serveis, els preus han pujat un 3,7% (3,4% el 1997). Sembla que el govern no s'ha preocupat de controlar els preus del turisme, factor clau per a la balança de pagaments espanyola. Tampoc no ha aplicat mesures de reforma estructural prou eficients en el sòl, el sector farmacèutic, els serveis professionals, o les telecomunicacions.

Finalment, un 1,4% no és tan positiu, sinó més aviat preocupant, davant de les inflacions del 0,3% a França, del 0,5% a Alemanya o de l'1% del promig harmonitzat de la zona Euro.

D'altra banda, l'examen de l'euro va ser "apanyat", especialment en el capítol del dèficit públic. La patada al dèficit de RTVE, enviat al 2004 per un crèdit avalat per l'Estat, és una de les components de l'operació de maquillatge que ha permès passar la prova del 3% del PIB. Per tant, no fem volar coloms.

Però alegrem-nos d'entrada pel sosteniment en la recuperació de l'ocupació.

2. OCUPACIÓ

a) Evolució durant l'any 1998

L'any 1998 hi ha hagut 289.967 desocupats menys, i els darrers 4 anys la desocupació s'ha reduït en 818.367 persones. Segons dades de l'INEM, a desembre de 1998 hi havia 1.785.692 aturats, que suposen una taxa d'atur del 10,91% de la població activa, la més baixa des de 1981.

Per Comunitats Autònomes, aquest 10,91% abarca un ventall que va des del 15,61% d'Astúries al 7,26% de Catalunya, passant pel 13,95% d'Andalusia (on enguany s'ha reduït l'atur en 12.152 persones), el 13,79% de Galícia, el 10,54% d'Euskadi, el 9,45% de Madrid, i el 8,75% d'Aragó (2).

Durant aquest any ha augmentat la taxa d'activitat (població que s'apunta al mercat laboral), i s'ha situat als seus nivells històrics més alts: segons l'Enquesta de Població Activa (EPA), al tercer trimestre de 1998 aquesta taxa era del 50,25%. Malgrat tot, senyalem dos problemes: la taxa d'activitat espanyola és encara de les més baixes d'Europa; i a més està distribuïda molt desigualment (encara segons l'EPA del tercer trimestre del 98) entre dones (37,94%) i homes (63,58%)(3).

Els contractes indefinits han estat 970.964 aquest any que ha acabat, quan el 1997 van ser 707.481, i el 1996 foren 354.372. Sembla que aquest tipus de contracte, introduït el maig de 1997, està donant bons resultats, i pot ajudar a estabilitzar l'ocupació (4).

Cara al futur, les previsions de l'actual ex-ministre Javier Arenas senyalen que, si l'atur segueix reduint-se al ritme actual, Espanya podria homologar la seva taxa d'atur amb Europa en els propers 4 o 5 anys. Per a 1999 s'esperen 200.000 desempleats menys, 368.000 noves ocupacions i 1.100.000 contractes indefinits (inclosos els nous fixes a temps parcial). Arenas remarca, però, que a partir d'ara cada vegada tindran més importància en aquest procés els agents socials, i menys el govern (5).

No són tan optimistes les opinions de l'oposició i dels sindicats. Joan Lerma (secretari d'ocupació del PSOE) creu que ens hem de fixar en les dades de l'EPA, i no les de l'INEM: l'EPA, en efecte, reflexa una desocupació entorn dels 3 milions de persones (6). Susana López (responsable de Treball d'IU) senyala que la caiguda de l'atur no va acompanyada d'augment en l'estabilitat de les contractacions ni de millores de la protecció social. CCOO demanen al govern igual esforç de "convergència europea" en matèria d'ocupació. Finalment, la UGT recorda que la taxa d'atur espanyola és el doble de la mitjana comunitària, i senyala que encara calen polítiques actives de foment de l'ocupació.

b) Dos problemes del mercat laboral espanyol

La baixa participació de la dona és un primer problema del mercat espanyol. Es fonamenta en un model tradicional de família en què l'home treballa i la dona es cuida de la llar i dels fills. Al marge de consideracions familiars i des del punt de vista estrictament econòmic, aquesta baixa participació constitueix un problema important. En primer lloc, perquè l'economia perd força laboral, capacitat de produir. I en segon lloc, perquè darrerament comencen a aparèixer tensions en determinats sectors: per exemple, les empreses constructores es queixen que no troben mà d'obra (7). El Ministeri de Treball, conscient d'aquesta

rigidesa, ha reservat el 50% de places de formació professional a les dones (8). El nou contracte a temps parcial (pactat per Govern i sindicats el novembre de 1998) podria ser un bon instrument en general, i també particularment per a la incorporació de la dona amb responsabilitats familiars al mercat de treball. Tanmateix, els empresaris el troben massa rígid pel que fa a la possibilitat de distribució del temps de treball (9).

"Rígid" i "rigidesa" són dos termes que repeteixen, tant els empresaris com l'OCDE (10), per referir-se al mercat de treball espanyol. I és que el debat sobre la rigidesa o flexibilitat del mercat laboral és un segon problema important en aquest àmbit. I tanmateix, no hi ha unanimitat sobre la bondat de "flexibilitzar" aquest mercat (abaratir l'acomiadament, reduir la protecció social dels contractes) en ordre a crear més ocupació. En aquest sentit, Vicenç Navarro senyala:

"... gran parte del debate sobre las intervenciones necesarias para resolver el problema del paro... se ha centrado en la necesidad de flexibilizar la fuerza laboral, y no suficientemente en la necesidad de flexibilizar el mundo empresarial (añadiendo mayor competitividad en el mercado español) y en el mundo de la Administración Pública" (11).

En l'apartat anterior, dedicat a la conjuntura econòmica general, ens referíem justament a les "rigideses" dels sectors del sòl, farmacèutic, de serveis professionals o de telecomunicacions. Dèiem que la flexibilització d'aquests mercats era clau per a una rebaixa permanent de la inflació. Però els grups socials que controlen aquests sectors es resisteixen a flexibilitzar-los, i per això exigeixen al món laboral la flexibilitat que els tocava adquirir a ells. "¡Que flexibilicen ellos!" podria ser el nou crit de guerra de sectors massa vells...

3. LIBERALITZACIONS

a) Privatitzacions i liberalitzacions.

L'Informe de l'OCDE de 1998 sobre Espanya recull com a reptes de futur, no sols la discutible flexibilització laboral, sinó també la intensificació de la competència en els mercats de productes, especialment en les àrees històricament dominades per l'empresa pública. A part dels beneficis per al dèficit públic i les expectatives salarials, la reforma de les empreses públiques pot millorar el comportament dels mercats en qüestió:

"No obstante, se podrían conseguir beneficios más substanciales sólo si el gobierno tiene éxito en su política de estímulo de la competencia en los sectores que antes controlaban las empresas públicas, especialmente porque estos sectores con frecuencia producen elementos básicos decisivos para la economía (por ejemplo, energía, transportes, y telecomunicaciones) y deberían ofrecer servicios menos caros y/o más eficientes. La Secretaría General de la OCDE estima que las ganancias de potencial de crecimiento resultantes de la realización plena de las ganancias de eficiencia podrían ser del orden del 4 o el 5 por ciento del PIB..." (12)

En efecte, l'economia espanyola ve d'una època corporativa (anys 1950-70), en què l'Estat intervenia en determinats mercats mitjançant la creació de monopolis públics o la regulació de preus. Darrerament, la UE ha obligat els països membres a desregular aquests mercats i a introduir-hi la competència: a fi que aquests mercats s'integrin a escala europea, i a fi que guanyin eficiència ("... ofrecer servicios menos caros y/o más eficientes"). Aquestes liberalitzacions són, doncs, molt rellevants per a rebaixar els costos empresarials (augment de la competitivitat espanyola a Europa), i incrementar així el potencial de creixement de l'economia. En altres termes: ens hi juguem molt amb això de la desregulació.

b) Liberalització del sector elèctric.

Darrerament, conscient de la importància d'aquestes reformes, el Ministeri d'Indústria ha estat privatitzant empreses públiques i desregulant sectors intervinguts públicament. El sector elèctric era molt important, i s'hi han posat a fons: s'ha nomenat una "Comisión Nacional del Sistema Eléctrico" (CNSE), presidida per

Miguel Ángel Fernández Ordóñez, per a supervisar el trànsit a la competència d'aquest mercat. Les normes que havien de regir l'època de transició eren un Protocol de 1996 i una llei de 1997 ("Ley 54/97 del Sector Eléctrico" de 27 de novembre).

Però a finals de desembre de 1998 el Congrés i el Senat han aprovat modificacions a la Llei d'Acompanyament dels Pressupostos Generals de l'Estat per a 1999. Entre aquestes modificacions, s'esmena la Llei 54/97, tot concedint 1,3 bilions de pessetes a les empreses elèctriques, en concepte de "costs de transició a la competència"(CTC) [\(13\)](#). Sense la modificació de darrer moment, la tarifa elèctrica hauria baixat el 1999 un 8% (ajudada per la rebaixa del tipus d'interès i per l'augment de la demanda d'electricitat), i 60.000 empreses haurien pogut escollir subministrador. Amb la modificació, els consumidors hauran de pagar 1,3 bilions de pessetes a les empreses elèctriques (per mitjà d'un recàrrec del 4,5%... ¡fins al 2014!), i només 8.000 empreses podran escollir subministrador.

És cert que els preus de l'electricitat estaven intervinguts; que les empreses havien fet fortes inversions en infraestructura; i a més que eren obligades a comprar carbó asturià per mantenir el sector miner en crisi (vegeu més amunt la taxa d'atur d'Astúries, la més alta d'Espanya). Però la CNSE (que inclou 60 professionals dedicats exclusivament a estudiar el sector elèctric) no ha rebut propostes racionals (ni del Ministeri ni de les elèctriques) que fonamentin la xifra d'1,3 bilions com a adequada per a cobrir els CTC. Dies abans de l'aprovació d'aquests 1,3 bilions, M.A.Fernández Ordóñez escriu indignat:

"Todavía, cuando escribo este artículo, ni Unesa ni el Ministerio de Industria han presentado un solo documento que explique por qué se solicita esta cantidad. Nos han dicho cuál es la cifra -1.300.000 millones de pesetas - que han pactado entre ellos, al margen de los demás interesados y del ente regulador independiente [CNSE], pero nadie sabe por qué han acordado esa cantidad y no otra." [\(14\)](#)

Quan les xifres surten de la màniga, malament. Després de saltar-se la mediació de la CNSE, tot és possible. El mateix Fernández Ordóñez insinua finalitats amagades en el pacte d'aquesta xifra de 1,3 bilions:

"Lo único interesante que quedará por saber es en qué se van a gastar las empresas eléctricas ese dinero que cobrarán por anticipado." [\(15\)](#)

El fet és que la liberalització queda a menys de mig camí, tant en rebaixa de les tarifes, com en possibilitat d'elecció de subministradors elèctrics. I, si les denúncies de certes Associacions de Consumidors i les Direccions Generals de la Competència o d'Energia de la Comissió Europea no ho impedeixen, els consumidors serem condemnats a pagar el recàrrec del 4,5% fins al 2014!

c) "Los mismos dueños con distintos sectores".

Pocs dies més tard que M.A. Fdez Ordóñez es preguntés en què es gastarien les elèctriques els diners cobrats, sembla que es va descobrint la resposta: Endesa segueix amb més força la seva expansió a Llatinoamèrica (inversió de 400.000 milions de pessetes al sector elèctric xilè); compra per 80.000 milions més el 3,64% de Repsol (operació d'integració empresarial vertical que la consolida com a primera empresa energètica espanyola); i es prepara per entrar al sector espanyol de les telecomunicacions. Aquestes operacions ens suggereix les següents reflexions:

1 – Les empreses elèctriques no necessitaven els 1,3 bilions per a sobreviure ("costos de transició a la competència"). Llurs raonaments eren foscos, no per complicats, sinó per inconfessables. Amb el suport o no del Ministeri d'Indústria, estan fent pagar als ciutadans i a les empreses llur entrada en el sector de les telecomunicacions i llur consolidació espanyola i internacional.

2 –Aquestes operacions són signe que la liberalització dels mercats intervinguts (electricitat i telecomunicacions entre d'altres) no acabarà suposant un increment real de la competència; sinó una consolidació de certes grans empreses i un intercanvi d'influències entre elles. "Abans tu i jo èrem

monopolistes (oligopolistes) cadascú al seu mercat; ara et canvio influència en el meu per influència en el teu". En altres paraules: "Los mismos dueños con distintos sectores".

3 – En aquest sentit, és molt il·lustratiu consultar el gràfic en què l'OCDE presenta els "trets bàsics de l'estructura de la propietat de les principals empreses espanyoles" (16). Es tracta d'un mapa ple de noms d'empreses, bancs i caixes; tant públics com privats; centrats o inter-implicats en els sectors de banca, telecomunicacions, gas natural i petroli; i amb uns percentatges que representen les participacions d'unes empreses en els capitals de les altres. Noms d'empreses: Estado, Tabacalera, Aldeasa, Aregentaria, STET, La Caixa, BBV, Telefónica, Retevisión, BCH, Santander, Telefónica moviles, Airtel Móviles, Iberdrola, Cantábrico, Endesa, Unión Fenosa, Gas Natural, Repsol, CEPSA, ELF, Enagas, Pemex, British Telecom. El peu de pàgina diu: "La información de este gráfico intenta representar una "instantánea" aproximada de la estructura de la propiedad en la segunda mitad de 1997. Las participaciones individuales cambian con el tiempo" (17).

4 - Darrerament el mapa ha canviat molt: per exemple, a principis del 1999, BCH i Santander han anunciat llur fusió; i a més les Elèctriques (de fet, un duopoli d'Endesa i Iberdrola) han començat a gastar-se el bilió tres-cents mil. El 16 de gener sortia a la premsa la notícia que Endesa (la més pública de les antigues empreses públiques) havia comprat el 3,64% de Repsol, alhora que venia el 7,93% de CEPSA. Els principals accionistes de Repsol són, d'altra banda, "La Caixa" (9,9%), BBV (9,8%), Pepinvest (6,1%) i Pemex (5%). L'augment de participació d'Endesa en Repsol significa que Endesa dominarà quasi el 50% del sector elèctric, i consolida les posicions d'Endesa i Repsol al mercat llatinoamericà, on són dos grups forts (18).

d) Reorganització de la gran empresa espanyola

Què queda, doncs, de la liberalització/privatització? Queda una redistribució de la propietat de les grans empreses públiques en un conglomerat difícilment destriable d'empreses privades, semipúbliques i bancs; i una redistribució de la gestió dels corresponents mercats per part de propietaris "capitalistes" (sobretot banquers) i gestors d'empreses semipúbliques designats pel govern de torn (R. Martín Villa) o per no se sap qui (J. Vilarasau). Aquesta nova estructura de propietat i gestió ens suggereix les següents consideracions:

1 - Acabaran aconseguint-se els objectius de millora de l'eficiència dels mercats, en benefici de les empreses i dels consumidors, en els diferents sectors? O, com en el cas d'Endesa, es farà la increïble jugada per la qual els 1,3 bilions de "costs de transició a la competència" serviran per a reforçar la posició duopolística al sector elèctric i encara per entrar en altres països o sectors?

2 – Davant de qui responen els gestors d'empreses públiques o semi-públiques? Quan l'estructura de la propietat està tan embolicada com en el cas espanyol, els grups que controlen les empreses són el govern, les empreses privades, i els propis gestors no propietaris. Però si el control és difícil de realitzar, la gestió pot acabar perjudicant els interessos dels ciutadans., com ha estat el cas de les Elèctriques (19).

3 – És possible que, darrera dels foscos interessos i moviments de les elèctriques, hi hagi una visió a llarg termini de l'evolució de l'economia europea i mundial. En efecte, en un mercat cada cop més integrat a Europa i al món, els estats poden creure en la necessitat de tenir "les seus" d'empreses prou grans per a competir internacionalment.

4 - La gran empresa espanyola és encara petita a nivell internacional: el Santander i el Central Hispano junts fan només el 10è banc europeu. Per créixer i enfortir-se, les empreses usen dues estratègies: invertir a l'estranger i diversificar sectorialment les inversions. És per això que Endesa i Repsol (antics monopolis públics amb molts beneficis) han invertit darrerament a Llatino-Amèrica, aprofitant que en aquell continent és temps de privatitzacions, i més tard podria ser massa tard. Un exemple de diversificació sectorial és la reinversió dels 1,3 bilions en el sector de les telecomunicacions.

5 – El problema d'aquestes decisions estratègiques, de nou, és qui les controla. És a dir: qui valora si llur cost ha de repercutir en els consumidors i en els milers d'empreses que han pagat l'electricitat, el combustible, el telèfon, i l'avió més cars durant molts anys. Perquè les elèctriques, Repsol, CEPSA, Telefònica i Iberia tenien beneficis; i, essent *empreses públiques*, han invertit aquests beneficis a l'exterior enlloc de dedicar-se a reduir preus per als ciutadans. I ara les Elèctriques (gestionades per presidents posats pel govern (20)) hipotequen el preu de l'electricitat durant 15 anys per a poder-se pagar la consolidació monopolística i la diversificació sectorial. Sembla que el rerafons de l'estratègia del govern respecte a Endesa sigui aquella frase d'Eisenhower: "El que és millor per a la General Motors, és millor per al poble americà".

6 – En tot cas, els objectius de millora del funcionament de certs mercats estratègics per a la competitivitat empresarial, i d'increment del potencial de creixement de l'economia espanyola, queden sacrificats en l'altar de la globalització, en virtut de les estratègies d'un grup reduït de gestors que s'escapen del control democràtic. I, si tenim en compte que són les petites i mitjanes empreses les que més ocupació creen, resulta que Endesa i companyia estan hipotecant, no només la inflació, sinó també l'ocupació espanyola dels propers anys.

7- En la mateixa línia, a *El País* s'afirma:

"Esta concentración empresarial, germinada en la transformación de oligopolios públicos en privados –es decir, sin control democrático posible- en el proceso de privatización y en la entrega del control de estas empresas a empresarios amigos del gobierno, tendrá como consecuencia inicial la neutralización de la competencia en el sector energético. El proceso está pilotado, no se olvide, por empresarios políticos próximos a Aznar" (21)

Sembla, doncs, que un nou "nacionalisme econòmic", protagonitzat pel govern i els seus amics públics o privats, està sacrificant el benestar dels ciutadans i la competitivitat empresarial a l'altar de la globalització.

1. Els criteris eren: inflació no superior en un 1,5% a la mitjana de taxes dels tres països menys inflacionistes; tipus d'interès no superior en un 2% a la mitjana de tipus dels tres països amb interès més baix; dèficit públic per sota del 3% del PIB; deute públic per sota del 60% del PIB; i dos anys d'estabilitat de la moneda dins de la banda de fluctuació del 2,25% fins a maig de 1998 (1 a 3 de maig, data de l'examen). Onze països han "completat" els cinc criteris (fent trampes amb Dèficit, Deute Públic i estabilitat monetària). Només Grècia ha quedat a fora.

2. Cf "El paro se redujo en 289.967 personas en 1998 y en 818.367 en los cuatro últimos años" *El País* 13-I-99.

3. Cf. "La creación de 164.500 empleos en verano sitúa el número de ocupados en cifras récord" *La Vanguardia* 19-XI-98.

4. Per a una especificació d'aquest tipus de contracte (condicions i població-objectiu), cf. OCDE *Estudios económicos de la OCDE. España 1998*, 81-83.

5. Cf *El País* op,cit.

6. L'EPA és una enquesta feta a 20.000 vivendes triades segons la tècnica del camí aleatori. Però si els enquestadors no troben ningú en una llar, van a la veïna, amb la qual cosa les llars on tothom treballa no són mai enquestades. A més, la pregunta "Voldria vostè treballar?" és molt fàcil de contestar afirmativament si vénen a casa a fer-te-la i no concreten més. Aquests dos factors poden sobrevalorar les xifres d'atur. Les dades de l'INEM, en canvi, són dades de registre. Tanmateix, les comparacions internacionals (OCDE, UE) es basen en les dades de l'EPA.

7. "Tensions en determinats sectors" significa, en aquest context, que comença a brotar la inflació, empesa per salaris més alts... quan encara estem lluny de la plena ocupació. I si la inflació s'activa, el remei sol ser implementar polítiques econòmiques que reduïxin l'activitat econòmica general, la qual cosa redueix l'ocupació...

8. Cf. GUINDAL,M. "La semana vista por Javier Arenas" *La Vanguardia. Revista* 17-I-99.

9. Per a una especificació més detallada d'aquesta nova modalitat, cf ROJO,E. "El nuevo contrato a tiempo parcial" *Noticias obreras* diciembre 98-enero 99, pp.12-15.
10. OCDE op.cit. 81ss.
11. *Neoliberalismo y Estado del Bienestar* Ariel, Barcelona 1997, 97. En nota al peu, Navarro senyala: "Por fin la Comisión Europea ha reconocido que la mayor flexibilidad laboral no generará mayor empleo en Europa. Véase *Los efectos de la flexibilidad*, Comisión Europea, 1996..." (nota 61, p.97)
12. OCDE op.cit. 24.
13. Els arguments que exposem es basen en dos articles apareguts a *El País* el 22 de desembre de 1998: un signat pels consellers delegats de les quatre principals empreses elèctriques; l'altre per M.A. Fernández Ordóñez. El segon article és més clar, i sobretot més contundent: les elèctriques han acabat hipotecant la liberalització en perjudici del consumidor.
14. FDEZ ORDÓÑEZ, M.A. "La tarifa eléctrica de 1999" *El País* 22-XII-98
15. ibidem.
16. Cf. OCDE op.cit. 123.
17. Ibidem.
18. DÍAZ-VARELA, Mar "Endesa compra el 3,64% de Repsol y se convierte en el primer grupo energético". *La Vanguardia* 16-I-99.
19. "Cuando una empresa sólo es propiedad de pequeños accionistas, los directivos tienen más libertad para hacer lo que quieran, que no siempre es lo más conveniente a los propietarios" BLANCHARD,O. *Macroeconomía* Prentice Hall, Madrid 1997, 516. El que passa amb una societat anònima, passa encara més en el cas d'una Caixa d'estalvis o amb una empresa semi-publica estil sector elèctric, energètic o telecomunicacions.
20. Recordem que R. Martín Villa està tenint problemes amb la justícia xilena, degut a l'entrada d'Endesa al sector elèctric de Xile.
21. "Cruces y más cruces" *El País. Negocios* 24-I-99.